

УДК 346.54

КОНКУРЕНТНИЙ РИНОК : СУЧАСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ

*Деревянко Богдан Володимирович,
д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри адміністративного, господарського
права та фінансово-економічної безпеки ННІ права,
Сумський державний університет*

*Захарченко Вікторія Олексіївна,
студентка VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті досліджено сутність конкурентного ринку та розкрито умови його формулювання. Запропоновано авторські визначення термінів «ринок» і «конкуренція», шляхом аналізу робіт науковців та виокремлення недоліків формулювань визначень, що були ними запропоновані. Наведено на основі вищезазначених дефініцій поняття «конкурентного ринку», як ринку, в якому велика кількість виробників / продавців змагаються один із одним у межах законодавства, щоб отримати більший прибуток та забезпечити товаром чи послугою споживачів, які їх потребують. Сформульовано фактори, що впливають на розвиток ринку: конкуренція, висока ефективність розподілу ресурсів, політика. Досліджено характерні ознаки, які притаманні конкурентному ринку: суперництво між суб'єктами ринку, що не виходить за межі чинного законодавства; метою є задоволення потреб споживача та отримання прибутку; виробники / продавці можуть проводити інноваційну діяльність для підвищення ефективності підприємницької діяльності; неможливість впливу на ціноутворення товару чи послуги суб'єктами ринку та інше. Обґрунтовано специфічні основні умови формулювання конкурентного ринку, а саме: отримання прибутку, продаж товару, конкуренція, наявність ексклюзивних прав, можливість повернення товару. Розкрито також додаткові умови створення конкурентного ринку, такі як: вчасне отримання необхідної інформації, чітке законодавче регулювання та забезпечення прав власності суб'єктів ринку. Досліджено економічний потенціал розвитку України, шляхом аналізу показників, що наведені в нормативних актах: рівень конкуренції України по відношенню до різних типів ринків (монополізовані ринки, жорстка олігополія, ринки з ознаками домінування, ринки з конкурентною структурою), які функціонують на її території (на основі Звіту Антимонопольного комітету України 2015 року) та до світового ринку (на основі індексу глобальної конкурентоспроможності на світовому ринку).

Ключові слова : конкурентний ринок, конкуренція, ринок, суб'єкти ринку, прибуток, інноваційна діяльність.

Derevyanko B. V., Zakharchenko V. O. Competitive Market : Modern Characteristics and Features. In the article essence of competition market is investigational and the terms of his formulation are exposed. It offers authorial definitions «market» and «competition», by the analysis of works of scientists allocation of shortcomings of formulations of decisions that offered by them. It is resulted on the basis of the above-mentioned definitions of concept «competition market», as the market in which a large number of producers / sellers compete with each other within the legislation

to get big profit and to provide with goods or service of consumers which need them. Factors that influence on market development are set forth: competition, high efficiency of allocation of resources, politician. Characteristic signs are investigational, what inherent to the competition market: rivalry between the subjects of market that keeps indoors outside a current legislation; an aim is satisfaction consumer need and receipt of profit; producers/salespeople can conduct innovative activity for the increase of efficiency of entrepreneurial activity; impossibility of influence on pricing of commodity or service by market subjects and other. The specific basic terms of formulation of competition market are reasonable, namely: receipt of profit, offtake, competition, presence of exclusive rights, returnability of commodity. The additionalss of competition market creation are exposed also, such as: timely receipt of necessary information, clear legislative adjusting and providing of ownership of market subjects rights. Economic potential of development of Ukraine is investigational, by the analysis of indexes that is driven to the normative acts: a level of competition of Ukraine is in relation to the different types of markets (monopolized markets, hard oligopoly, markets with the signs of prevailing, markets with a competition structure), that function on her territory (on the basis of Report of the Antimonopoly committee of Ukraine of 2015) and to the world market (on the basis of index of global competitiveness in the world market).

Keywords : competitive market, competition, market, market subjects, profit, innovation activities.

Вступ. Вплив конкуренції як економічного феномену на ринкову економіку можна оцінити як ключовий фактор її розвитку. Конкурентний ринок – це середовище, де один суб'єкт ринку прагне перевершити іншого для того щоб отримати вигоду. У сучасному світі конкурентний ринок є найважливішою умовою успішного і сталого розвитку кожної держави. Проте у будь-якій економічній системі конкуренція тісно пов'язана зі своїм антиподом – монополією. Конкуренція рано чи пізно породжує монополію. А завданням держави є контроль монополізації ринку та боротьба із незаконними монополіями.

Посилення монопольних тенденцій на світовому ринку обумовлюють необхідність забезпечення стійких конкурентних переваг у ході конкурентної боротьби, що забезпечують розвиток світової економіки. Відповідно, поступово актуалізуються проблеми, пов'язані із формуванням конкурентного ринку. Для цього необхідно дослідити його сутність. І хоча існує широкий спектр тлумачення поняття та основних категорій конкурентного ринку, проте відсутнє загально визнане формулювання, що й викликає потребу в дослідженні даного терміну.

Дослідженням різних аспектів правового забезпечення економічної конкуренції та захисту від зловживань монопольним становищем та інших проявів недобросовісної конкуренції наукові роботи присвячували українські юристи, зокрема: О. О. Бакалінська, О. В. Безух, С. С. Валітов, Ю. О. Громенко, В. М. Грудницький, Н. М. Корчак, С. А. Кузьміна, С. Б. Мельник, Н. О. Санахметова, І. А. Шуміло та ін. Проте розуміння понять «конкуренція» та

«конкурентний ринок» потребує окремого додаткового аналізу.

Ціллю статті є: на основі аналізу правових норм та поглядів вчених і практиків схарактеризувати рівень значення конкурентного ринку в економіці держави та запропонувати його оновлене визначення і виявити головні особливості.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «конкурентний ринок». Для того щоб дослідити його, пропонуємо проаналізувати спочатку що собою представляють окремо такі поняття як: «ринок» та «конкуренція». Поняття повинно бути визначене на основі його складових.

Термін «ринок» уперше офіційно був наведений в Оксфордському словнику 1066 року і означав права лорда та державних установ організувати зустріч осіб для продажу й купівлі [1, с. 73]. Зрозуміло, що це слово зустрічалося і раніше, у різних державах та регіонах світу, мало різні значення. У визначенні з Оксфордського словника досліджуваний термін мав географічні та політико-адміністративні обмеження. Ринок визначався певним місцем за умови згоди з боку політичної влади.

В. О. Волкова, виходячи із різноманітності характеристик досліджуваного поняття, зазначає, що всі дефініції поняття «ринок», які надають науковці, можна поділити на чотири напрями:

– будь-який район, де економічні зв'язки покупців і продавців до такого рівня вільні, що ціни на однакові товари досить легко і швидко вирівнюються (О. Курно, Дж. М. Кейнс, А. Маршал);

– сукупність продавців і покупців, у результаті дії яких об'єкти обміну отримують ціну (Ф. Котлер, А. Булатов);

– спосіб координації дій учасників, який забезпечує їм свободу вибору, наділяють ринок рисою цілеспрямованості з елементами ринкової і директивної економічної координації (М. Фрідмен, Ф. Макхлуп, Л. Роббінс);

– у вузькому розумінні – як відносини між продавцями та покупцями у сфері обігу за властивими йому законами і формами організації, та в широкому – як форма зв'язку між виробниками та споживачами товарів (В. В. Селезнева) [2, с. 13-14].

На нашу думку, перше визначення є обмеженим певною територією, видом однакового товару. До того ж, тут мається на увазі лише конкурентний ринок, а на практиці можуть мати місце і зловживання та порушення. Також «ринок» не є об'єктом, він є більш загальним явищем.

Окрім цього, відомі українські економісти, критикуючи усі вищезазначені дефініції, вказують на такі їх недоліки:

– ігнорування суб'єктів (продавець та покупець) або об'єктів ринку (товари та послуги);

– відсутність системного концептуального визначення, в якому були б синтезовані основні ознаки ринку як економічної категорії;

– здебільшого антиісторичний підхід до проблеми [3].

Можна не погоджуватися із названими недоліками, оскільки навряд чи в усіх цих визначеннях ігноруються права й обов'язки основних учасників ринкових відносин, не синтезують ознак ринку та носять антиісторичний підхід до проблеми. Проте категорію «ринок» треба доопрацювати.

У статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» дається визначення поняття ринок товару (товарний ринок) як сфера обороту товару (взаємозамінних товарів), на який протягом певного часу і в межах певної території є попит і пропозиція [4]. У легальному визначенні категорія «ринок» обов'язково пов'язана з категорією «товар» і обмежується видовою ознакою товару або територіальною чи часовою ознакою, в межах яких є попит і пропозиція певного товару чи його замінників.

На основі вищевикладеного можна сформулювати таке альтернативне визначення поняття «ринок» – фізичне місце або певна сфера суспільного життя, що опосередковує економічні відносини, які виникають між продавцями і покупцями з приводу купівлі-продажу товару, надання йому характеристики та його оцінювання

та/або надання послуг, виконання робіт у межах законодавства України.

Ринкові відносини є динамічними, а тому не існує і не може існувати стовідсоткової вірогідності їх прогнозування. Рушійним елементом ринку є суперництво між виробниками/продавцями, що забезпечує реалізацію існуючих конкурентних переваг, необхідних для отримання високого рівня прибутку. Саме це спричиняє виготовлення певної кількості більш якісного товару за помірну ціну або ж застосування різних маркетингових стратегій. Тобто одним із важливих факторів впливу на ринкові відносини є конкуренція, яка власне призводить до прогресу одних виробників та регресу інших. Якщо проаналізувати фактори, які ще впливають на розвиток та, навпаки, занепад виробників, то можна навести також такі фактори, як:

– висока ефективність розподілу ресурсів (проведення інноваційної діяльності, що зумовлює докладання менших зусиль і досягнення більших результатів; використання меншої кількості найманої праці, але з вищим рівнем оплати; економне використання природних ресурсів);

– політика (не тільки у розрізі країни, а й на самому виробництві у сфері управлінської діяльності роботодавців) [5].

Друга частина досліджуваного поняття характеризується терміном «конкуренція». Узагалі, термін «конкуренція» необхідно віднести до базових понять ринку. Його сутність вперше розкрив А. Сміт, порівнюючи конкуренцію з «невидимою рукою», що керує світом у ринкових умовах [6]. На думку відомих американських економістів з університету Лінкольна у Небрасці К. П. Макконнелла і С. Л. Брю «чиста конкуренція – це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців та продавців і можливість для покупців та продавців вільно виходити на ринок і залишати його» [7, с. 177]. За М. Портером, конкуренція є «конкретним механізмом, який спонукає підприємців слідувати за вказівками «невидимої руки», створює потужну мотивацію для учасників ринкової економіки, примушує тих, що виходять із власних інтересів, діяти на ринку в руслі інтересів суспільства [8, с. 56; 9, с. 96]. У статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» надається поняття економічної конкуренції або просто конкуренції як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають

можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [4]. Легальне визначення поняття вказує на прогресивність конкуренції у вигляді здобуття переваг над конкурентами завдяки власним досягненням. Тобто конкуренція повинна сприяти інноваціям у діяльності учасників конкурентного ринку.

Отже, на основі аналізу частин наданих різними економістами визначень а також легальних визначень понять можна зробити висновок, що конкуренція – це суперництво між суб'єктами певного ринку (за географічним або сегментним критерієм) за отримання більшого прибутку, зиску, соціального та/чи економічного ефекту з неможливістю впливати на загальні умови реалізації товару, і, як наслідок, проведення процедури удосконалення об'єктів ринку та/або технологій.

Виходячи з наведених визначень, можна виявити сутність конкурентного ринку. Конкурентним є ринок, у якому велика кількість виробників/продавців змагаються один із іншими у межах законодавства з метою отримання більшого прибутку та забезпечення товаром (роботою, послугою) споживачів, які їх потребують.

На основі наведених визначень також можна виділити риси, притаманні конкурентному ринку:

- взаємодія між виробниками/продавцями відбувається шляхом змагання, яке не повинно виходити за межі чинного законодавства;
- основною метою є задоволення потреб споживача та отримання максимального прибутку, зиску, ефекту;
- для задоволення мети виробники/продавці можуть упроваджувати інноваційні розробки для підвищення ефективності своєї господарської діяльності;
- жоден виробник/продавець або група виробників/продавців і жоден споживач або група споживачів не може диктувати умови, за якими буде діяти ринок.

Національні конкуруючі ринки визначають економічний потенціал розвитку країни. Їх інтенсивність прямо впливає на рівень продуктивності (ефективності) економічної системи. За індексом глобальної конкурентоспроможності на світовому ринку Україна обіймає 85 позицію серед 138 країн світу [10]. Крім того, у Звіті Антимонопольного комітету України за 2015 рік вказано, що частка ринків з конкурентною структурою становить лише 42,7% [11].

Тобто для формування конкурентного ринку потрібно створити умови для нього. Одними з основних умов є:

- отримання прибутку є стимулом для виробників/продавців виходити на ринок. Безперечно, отриманий дохід повинен перевищувати витрати на виробництво і реалізацію товару. Але виробники і продавці не мають права об'єднуватися для того, щоб впливати на ціноутворення товару чи послуги;
- продаж товару має на меті задоволення потреби споживача;
- конкуренція повинна бути не тільки між виробниками/продавцями, а й між споживачами та іншими учасниками ринку;
- наявність ексклюзивних прав (для того щоб сформувавши повноцінний конкуруючий ринок, товари та послуги повинні бути ексклюзивними);
- можливість повернення товару (споживач повинен мати право повернути товар незалежно від причин, якщо він знаходиться в належному стані та не сплинув термін обміну. Це допоможе уникнути ризиків споживача щодо невідповідності товару) [12].

Також із метою формування конкурентного ринку, на нашу думку, його доцільно забезпечити такими додатковими умовами, як:

- отримання необхідної інформації з моменту її виникнення (для того щоб суб'єкти ринку могли приймати вірні рішення на її основі);
- чітке законодавче регулювання конкурентного ринку (повинно відповідати реаліям сьогоdnішнього дня, вітчизняним і міжнародним стандартам);
- забезпечення права власності (щоб ніхто не мав права посягати на об'єкти, які належать суб'єктам ринку).

На нашу думку, у разі виконання даних умов, можна досягнути збільшення кількості конкурентних ринків.

Висновки. Таким чином, дослідженням підтверджено, що не існує єдиної думки щодо визначення понять «конкуренція» та «ринок». Незважаючи на різні підходи можна зробити висновок, що рівень конкурентного ринку є одним із найголовнішим фактором впливу на економіку країни. На основі наданого на основі наявних у законодавстві та наукових напрацюваннях відповідно легальних та доктринальних визначень складових поняття «конкурентний ринок» авторського визначення та виявлення сутності даного терміну, виділено його основні риси та особливості його формування. На наш погляд, конкурентним є ринок, у якому велика кількість виробників/продавців змагаються один із одним у межах законодавства

з метою отримання більшого прибутку та забезпечення товаром чи послугою споживачів, які їх потребують. Таке розуміння конкурентного ринку вкупі із виявленими і наведеними у статті головними його особливостями збільшить кількість досліджень різноманітних соціально-економічних відносин, що виникають та існують в його межах, сприятиме прогнозуванню

діяльності конкурентних ринків різних товарів в Україні та світі, розробці і пропозиції змін і доповнень до нормативних актів, зокрема законів України «Про захист економічної конкуренції» і «Про захист від недобросовісної конкуренції». І саме назване повинне стати предметом найближчих наукових розвідок в описаній царині правової та економічної науки.

Використана література :

1. Майн В. В. Етимологічні основи сутності ринку / В. В. Майн // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 73–77.
2. Волкова О. В. Ринок праці : навч. посіб. / О. В. Волкова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
3. Мочерний С. В. Економічна теорія : підруч. [Електронний ресурс] / С. В. Мочерний. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 856 с. – Режим доступу : http://libfree.com/148523557_ekonomikarinok_ekonomichna_sistema.htm
4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2003 року № 2210-III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
5. Хайек Ф. А. Конкуренция как процедура открытия [Електронний ресурс] / Ф. А. фон Хайек // Международная экономика и международные отношения; [пер. М. Б. Гнедовського]. – 1989. – № 12. – С. 6–14. – Режим доступу : http://vl.ucoz.org/load/avstrijskaja_shkola/khajek_f_konkurencija_kak_procedura_otkrytija_doc/3-1-0-123
6. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. – London : W. Strahan and T. Cadell, 1776. – 528 p.
7. Mc Connell, Campbell R. Economics : principles, problems, and policies / Campbell R., Mc Connell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn. — 18th ed. p. cm. — 917 p.
8. Портер М. Международная конкуренция. – М. : Международные отношения, 1996. – 896 с.
9. Семикіна М. В. Конкуренція і конкурентоспроможність на ринку праці : методологія визначення / М. В. Семикіна // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 94-103.
10. Competitiveness rankings [Electronic resource]. – Access mode : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/competitiveness-rankings/>
11. Звіт Антимонопольного комітету за 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547&>
12. Competitive markets [Electronic resource]. – Access mode : http://www.economicsonline.co.uk/Competitive_markets/Competitive_markets.html